

บทที่ 6

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งระยะเวลาในการดำเนินงานเป็น 3 ระยะดังนี้ ระยะที่ 1 เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ความเป็นมาของหมอลำบ้านโนนค้อ และค้นหาองค์ความรู้ด้านหมอลำที่สำคัญและเหมาะสมกับปรากฏการณ์ปัจจุบัน ระยะที่ 2 ศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์ ที่อยู่บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาสากล ตามหลักไตรสิกขา และปัญญาวัตรธรรม 4 ประการ เพื่อให้เหมาะสมกับปรากฏการณ์ปัจจุบัน บนฐานคิด “พื้นที่ดี กิจกรรมดี ขับเคลื่อน โดยพลังกลุ่ม” ระยะที่ 3 สรุปผลการพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำโดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สำรวจเรื่องประพันธ์ โดยมีขั้นตอนการนำเสนอตามลำดับดังนี้

1. วัตถุประสงค์การวิจัย
2. สรุปผลการวิจัย
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์การวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัยหลัก

เพื่อศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์

วัตถุประสงค์การวิจัยรอง

1. เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การความเป็นมาหมอลำบ้านโนนค้อ จากอดีตถึงปัจจุบัน
2. เพื่อค้นหาองค์ความรู้ด้านหมอลำบ้านโนนค้อที่สำคัญและเหมาะสมต่อการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ผู้เด็กและเยาวชน
3. เพื่อสร้างรูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์

4. เพื่อศึกษาผลที่เกิดจากการขับเคลื่อนรูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงธรรมรศกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์

สรุปผลการวิจัย

การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงธรรมรศกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์ สรุปได้ดังนี้

1. ความเป็นมาหมอลำบ้านโนนค้อ จากอดีตถึงปัจจุบัน บ้านโนนค้อมีหมอลำที่มีชื่อเสียงอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นคณะ คาวรุ่งเพชรเมืองไทย คาวสะเทือน วยรุ่งสารคาม ดอกฟ้าสารคาม ไทยยืนยง ล้วนแต่เป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมในจังหวัดกาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และมหาสารคาม จากข้อมูลที่ได้ศึกษาหมอลำบ้านโนนค้อมีประวัติความเป็นมาด้วยกันสองเส้นทางคือ เส้นทางลำทำนองขอนแก่น ซึ่งนายทองแดง ภารพันธ์ ได้นำทำนองขอนแก่นหรือการลำทำนองพื้นเวียง(ขอนแก่น) เข้ามาฝึกหัดให้กับคนในชุมชน แต่ไม่เป็นที่นิยม ในช่วงเวลาดังกล่าว นายคำ ภูผาลัย ได้ไปนั่งดูการฝึกซ้อมของนายทองแดง ภารพันธ์ จึงได้นำทำนองกาฬสินธุ์มาตั้งหมอลำคณะ ค.ล. วิเศษจัน ซึ่งลำทำนองกาฬสินธุ์ได้รับอิทธิพลมาจากหมอลำเจ้าดำรับ ส.บุญมา เป็นหมอลำที่มีการแปลงทำนองมาจากหมอลำกลอน และเป็นที่นิยมของคนในภาคอีสานจนถึงปัจจุบัน ส่วนทำนองสารคามนั้นเกิดจากหมอลำมลิวัลย์ ซึ่งมาหัดทำนองกาฬสินธุ์กับอาจารย์พิมพ์พา แล้วลำไม่ได้ แต่อาจารย์พิมพ์พา ฟังทำนองที่หมอลำมลิวัลย์ลำให้ฟังและแนะนำให้ลำโดยเอื้อนเสียงยาว ๆ ซึ่งเรียกว่าทำนองบัวบานครั้ง ปัจจุบันเรียกทำนองสารคาม หมอลำที่ลำทำนองบัวบานครั้งซึ่งเป็นลูกศิษย์ของหมอลำดำรงค์ คือหมอลำวิชัยน้อย ดวงเจริญ และหมอลำยอดชาย เจริญศิลป์ ซึ่งมีชื่อเสียงอยู่ในปัจจุบัน

2. องค์ความรู้ด้านหมอลำบ้านโนนค้อที่สำคัญและเหมาะสมจากกรณีปัญหาหมอลำเครือข่ายศูนย์ดำรงธรรมรศกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์

พิธีกรรมกับความเชื่อ หมอลำบ้านโนนค้อมีพิธีกรรมและความเชื่อด้านหมอลำด้วยกัน 2 อย่างคือ การยกครูและการยกคาย ซึ่งถือว่ามีค่ามากสำหรับผู้ประกอบอาชีพหมอลำ พิธีกรรมสองอย่างนี้จะเป็นเครื่องมือช่วยกล่อมเกลาคจิตใจของคนที่พักหัดหมอลำนั้นให้เป็นคนคมีศีลธรรม ปฏิบัติตนตามกรอบจารีตประเพณีของคนในภาคอีสาน จึงสมควรที่จะอนุรักษ์ไว้ให้อยู่ควบคู่กับศิลปการแสดงหมอลำ

กลอนลำ กับ การแต่งกลอนลำ กลอนลำที่ใช้ลำเป็นหลักสำหรับหมอลำบ้านโนนคือคือทำนองกาพสินธุ์-สารคาม ซึ่งเป็นทำนองที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเป็นทำนองที่เกิดจากการดัดแปลงมาจากหมอลำกลอน ซึ่งเกิดขึ้นครั้งแรกที่จังหวัดกาพสินธุ์ คนที่เป็นเจ้าตำรับของหมอลำกาพสินธุ์คือ หมอลำ ส.บุญมา ส่วนทำนองสารคามนั้นเกิดจากทำนองกาพสินธุ์คนที่เป็นเจ้าตำรับ คือ หมอลำ มลิวัลย์ วิธีการฝึกขับร้องคือการให้กลอนไปฝึกจำจนขึ้นใจแล้วมาหัดเอื้อนเสียงลำในทำนองที่ผู้ฝึกหัดชอบหรือตามที่ครูผู้ฝึกหัดแนะนำ ดังนั้นวิธีการถ่ายทอดหมอลำที่ดีที่สุดคือการถ่ายทอดจากคนสู่คน ส่วนการถ่ายทอดในรูปแบบอื่นเช่น cd หรือเทปบันทึกเสียง ถือเป็นวิธีถ่ายทอดเสริมวิธีหนึ่ง ยังจำเป็นต้องใช้ครูผู้ฝึกเป็นผู้แนะนำเหมือนเคมการแต่งกลอนลำนั้น ไม่มีฉันทลักษณ์ที่ตายตัวแน่นอน กลอนลำส่วนมากที่ผู้แต่งๆนั้นจะแต่งสัมผัสกันระหว่างประโยคหรือบท คล้ายกับกลอนสุภาพ กลอนลำนั้นจะแต่งไปตามทำนองของผู้ที่เป็นต้นตำรับ ขึ้นกับการเอื้อนเสียงของหมอลำแต่ละคน

ทำนองกับการขับร้อง หมอลำบ้านโนนคือนั้นจากอดีตถึงปัจจุบันทำนองที่ใช้ในการแสดงจะมีด้วยกัน 3 ทำนองคือ ทำนองลำพื้น ทำนองลำเพลิน และ ทำนองกาพสินธุ์-สารคาม ทำนองที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งเป็นทำนองที่ทำให้บ้านโนนค้อมีชื่อเสียงด้านหมอลำ คือ ทำนองกาพสินธุ์-สารคาม ในแต่ละทำนองนั้นจะมีเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างกัน ทำนองกาพสินธุ์จะใช้ลำทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ส่วนทำนองสารคามจะลำเฉพาะผู้ชายไม่เป็นที่ยอมรับสำหรับผู้หญิง การฝึกลำหรือการขับร้องของแต่ละบุคคลนั้นจะมีช่วงเวลาในการฝึกแตกต่างกัน บางคนก็ฝึกได้เร็ว บางคนก็ฝึกได้ช้า ขึ้นอยู่กับพรสวรรค์และความเพียรพยายามของแต่ละบุคคล ในการฝึกจะเริ่มจากการท่องเนื้อกลอนให้ได้ก่อนแล้วฝึกการอื่นเสียงและทำนองตามต้นแบบของครูผู้ฝึก

ท่ารำและ ชุดแต่งกาย ท่ารำหรือที่ชาวอีสานเรียกว่า “วาดฟ้อน” ท่ารำของหมอลำบ้านโนนค้อมีเหมือนกับหมอลำเรื่องต่อกลอนทั่วไป คือขึ้นอยู่กับการดัดแปลงของตัวหมอลำ ซึ่งเรียกว่าท่ารำอิสระ ส่วนท่ารำพื้นฐานนั้นจะไม่แตกต่างกันกับหมอลำชนิดอื่น ซึ่งมีทั้งจังหวะช้าและจังหวะเร็ว เช่น ท่าฟ้อนเกี่ยว ท่ารำสาละวันเตี้ยลง ท่ารำพื้นฐานส่วนมากจะได้รับอิทธิพลมาจากหมอลำยุคเก่าคือหมอลำลาวเวียง ชุดแต่งกายนั้นจะแต่งกายตามบทบาทและหน้าที่ คนที่เป็นนางเอกพระเอกจะแต่งกายด้วยชุดประดับที่มีเพชรพลอย ส่วนตัวประกอบอื่นก็จะแต่งตามบทบาท ถ้าเป็นแม่ที่เป็นคนพื้นบ้านก็จะแต่งชุดพื้นบ้าน ถ้าเป็นกษัตริย์ก็จะแต่งชุดที่มีเพชรพลอยประดับ ปัจจุบันชุดแต่งกายหมอลำจะได้รับอิทธิพลมาจากชุดแต่งกายของลิเก

ดนตรีประกอบการขับร้อง หมอลำบ้านโนนค้อในยุคอดีต ดนตรีประกอบหลักคือแคน และกลองทอม ปัจจุบันมีระบบเครื่องเสียง จึงมีดนตรีสากลเข้ามาประกอบการแสดง ดนตรีสากลจะใช้บรรเลงเมื่อมีการร้องเพลง และลำเค็ย ส่วนแคนนั้นจะเป่าในช่วงที่หมอลำลำ ซึ่งจะสลับกันไปมาระหว่างแคนกับดนตรีสากล ส่วนการขับร้องเวลาแสดงจะขับร้องสลับกันระหว่างการลำกับการร้องเพลง ขึ้นอยู่กับบทบาทการแสดงในแต่ละเรื่อง

หมอลำกับการพัฒนาท้องถิ่น หมอลำถือว่าอยู่คู่กับวิถีชีวิตมากจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นงานบุญ งานประเพณี งานขึ้นบ้านใหม่ หมอลำในอดีตเป็นที่นิยมมากสำหรับประชาชนคนอีสาน หมอลำถือเป็นสื่อที่ช่วยในการส่งเสริมและพัฒนาสังคมฐานล่างมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน หมอลำสามารถพัฒนาท้องถิ่นได้ 2 มิติ คือ 1) การสร้างรายได้หรืออาชีพ 2) การเสริมสร้างพัฒนาสังคมหรือท้องถิ่น โดยเป็นสื่อกลางประชาสัมพันธ์หรือช่วยกล่อมเกล่าจิตใจให้ผู้ที่ได้รับฟังเกิดจิตสำนึกที่ดีต่อสังคม หมอลำจึงมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์และถ่ายทอดสู่นุชนรุ่นหลังสืบไป

3. รูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์ จากที่ดำเนินการวิจัยและขับเคลื่อนมีด้วยกัน 2 รูปแบบคือรูปแบบที่ 1 รูปแบบที่ศูนย์ดำรงมรดกอีสานขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับหน่วยงานทางการศึกษาหรือหน่วยงานที่สนใจองค์ความรู้ด้านหมอลำ ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการสร้าง 5 ขั้นตอน เริ่มจาก ขั้นที่ 1) การสร้างทีม 2) การสร้างฝัน 3) การสร้างพลัง 4) การสร้างภูมิคุ้มกัน และ 5) การสร้างชุมชน ในรูปแบบที่ 1 ถือเป็นงานพัฒนาเชิงรุกเพื่อสร้างเครือข่ายและขยายผลการสืบทอดและอนุรักษ์ศิลปะการแสดงพื้นบ้านหมอลำต่อไป รูปแบบที่ 2 รูปแบบ การขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มที่สนใจหรือผู้สนใจทั่วไป รูปแบบนี้จะคล้ายกับรูปแบบที่ 1 แต่จะเริ่มจาก 1) การสร้างฝัน 2) การสร้างพลัง 3) การสร้างภูมิคุ้มกัน และ 4) การสร้างชุมชน

สำหรับรูปแบบที่ 2 ไม่มีการสร้างทีมเพราะกลุ่มคนที่สนใจนั้นเมื่อมาสมัครเรียนทางศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สำรวจเรื่องประพันธ์ จะมีทีมงานและเครือข่ายไว้รองรับอยู่แล้วจึงไม่จำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างทีม ซึ่งต่างจากรูปแบบที่ 1 จำเป็นต้องหากวิจัยหรือผู้พัฒนา รวมถึงจะทำให้การดำเนินงานพัฒนานั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์

4. ผลที่เกิดจากการขับเคลื่อนรูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์

รูปแบบที่ 1 รูปแบบที่ศูนย์ดำรงมรดกอีสานขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับหน่วยงานทางการศึกษาหรือหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสืบสานศิลปะการแสดงพื้นบ้านหมอลำ ผู้วิจัยได้วางเป้าหมายสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ไว้ 3 โรงเรียนคือ โรงเรียนบ้านคอกม้า โรงเรียนบ้านส้มกบ และโรงเรียนบ้านคอนกลอย ผลปรากฏว่าผู้ปกครอง ครู นักเรียน ให้ความสนใจ มีความรู้ความเข้าใจและมองเห็นคุณค่าของหมอลำ ซึ่งการพัฒนานั้นจะมุ่งพัฒนาความรู้ เจตคติที่ดีต่อหมอลำ และทักษะ ด้านหมอลำเน้นสร้างความสามารถเฉพาะตัว ไม่ได้เน้นการฝึกเพื่อเป็นอาชีพ ในการฝึกทักษะ โรงเรียนบ้านคอนกลอย โรงเรียนบ้านส้มกบจะฝึกในช่วงโมงซุมมูม ส่วนโรงเรียนบ้านคอกม้าจะฝึกทักษะช่วง โมงเรียนวิชาดนตรีและศิลปะ ผลจากการฝึกทักษะ นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจความเป็นมาของหมอลำในท้องถิ่นของตนเอง นักเรียนมีทักษะด้านหมอลำเพิ่มขึ้น นักเรียนทุกคนมีเจตคติที่ดีต่อหมอลำ ต้องการสืบสานและอนุรักษ์มรดกทางภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดตัวเองให้คงอยู่ชั่วลูกหลาน ผู้ปกครองและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ทุกคนมีความพึงพอใจต่อรูปแบบและวิธีการดำเนินงาน

รูปแบบที่ 2 รูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มที่สนใจหรือผู้สนใจทั่วไป ผู้วิจัยได้วางกลุ่มเป้าหมายคือเด็กและเยาวชนหรือผู้ที่สนใจองค์ความรู้ของหมอลำในพื้นที่ 2 จังหวัดคือจังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาปรากฏว่าเด็กและเยาวชนที่ได้รับการฝึกหรือถ่ายทอดความรู้ด้านหมอลำผ่านศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำเร็จเรื่อง ประพันธ์ สามารถที่จะฝึกทักษะทั้งทางดนตรี การร้องเพลง การลำ การพ็อนรำ และการเดินทาง เครื่อง ได้เป็นที่น่าพอใจของครูผู้ฝึกจากศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำเร็จเรื่องประพันธ์

จากการขับเคลื่อนรูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้าน โนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สำรองเรื่องประพันธ์ ทั้ง 2 รูปแบบซึ่งเป็นรูปแบบในการพัฒนาทักษะด้านหมอลำนั้น ในกลุ่มสนใจจะพัฒนาได้เร็วและดีกว่ากลุ่มเจาะจง เนื่องจากกลุ่มสนใจเป็นกลุ่มที่มีความตั้งใจและความพยายามในการฝึกทักษะด้านหมอลำนั้นเป็นทุน จึงทำให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านหมอลำจากครูภูมิปัญญานั้นง่ายกว่ากลุ่มเจาะจง จากการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สิ่งที่มีความสำคัญที่จะนำไปสู่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ ทีมงาน ดังนั้นกระบวนการในการสร้างทีมจึงถือว่ามีสำคัญที่สุด ซึ่งทีมพัฒนานั้นต้องมีมาตรฐานสูง ซึ่งการขับเคลื่อนงานนั้นต้องเคลื่อนไปด้วยพลังของกลุ่ม คนที่มีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน จากการศึกษาพบว่าทีมพัฒนาที่ดีต้องมีใจรักในหมอลำ

อภิปรายผล

จากที่ได้ดำเนินการศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์ โดยมีวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้วางกรอบแนวคิดสำหรับการวิจัยในครั้งนี้โดยใช้ระเบียบวิธีวิทยาการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นและการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นเครื่องมือในการวิจัยและการพัฒนาโจทย์ โดยแบ่งระยะการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ความเป็นมาของหมอลำบ้านโนนค้อ เพื่อค้นหาองค์ความรู้ด้านหมอลำที่สำคัญและเหมาะสมกับปรากฏการณ์ปัจจุบัน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การระดมความคิด การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การจัดเวทีเสวนาการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า การถอดบทเรียน พบว่า หมอลำบ้านโนนค้อได้รับอิทธิพลถึงความเป็นมาของหมอลำบ้านโนนค้อด้วยกัน 2 เส้นทาง คือ เส้นทางที่ 1 มาจากทำนองของขอนแก่นในช่วงเริ่มแรกโดยมีนายทองแดง ภารพันธ์เป็นผู้ก่อตั้งหมอลำขึ้น แต่ไม่เป็นที่นิยมของคนในจังหวัดกาฬสินธุ์และมหาสารคาม เส้นทางที่ 2 คือได้รับอิทธิพลมาจากหมอลำทำนองกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นที่นิยมในช่วงนั้น โดยนายคำ ภูผาลัย เป็นผู้ก่อตั้งหมอลำหมู่คณะ ค.ล. วิเศษศิลป์ ลำทำนองกาฬสินธุ์ ซึ่งมีพระเอกชูโรงคือนายสิงห์ทอง นพบาล และ นายสำรอง ภูสิม

ในเรื่องขององค์ความรู้ด้านหมอลำของบ้านโนนค้อเนื่องจากหมอลำบ้านโนนค้อเป็นหมอลำเรื่องต่อกลอน หรือที่เรียกว่า “หมอลำหมู่” ลำทำนองกาฬสินธุ์-สารคาม เป็นหลัก ชุดความรู้ที่ผู้วิจัยและศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์ ร่วมกันสร้างขึ้นจึงเป็นชุดความรู้ของหมอลำเรื่องต่อกลอนเป็นหลัก ซึ่งประกอบด้วย พิธีกรรมกับความเชื่อ กลอนลำกับการแต่งกลอนลำ ทำนองกับการขับร้อง ทำรำและชุดแต่งกาย คนตรีประกอบกับการขับร้อง และ หมอลำกับการพัฒนาท้องถิ่น ตามกรอบที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้เบื้องต้น ในการสกัดองค์ความรู้เพื่อใช้ใน การถ่ายทอด ผู้วิจัยอาศัยครูภูมิปัญญาด้านต่างๆ ของศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำรวจ เรื่องประพันธ์ ในการถอดบทเรียนเป็นหลัก มีการจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากผู้มีความรู้ด้าน หมอลำร่วมกับนักศึกษาปริญญาเอกสาขาวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น และอาจารย์ที่ปรึกษา 3 ครั้ง เพื่อเป็นการคืนข้อมูลให้กับชุมชน รวมทั้งการสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการนำหมอลำไปพัฒนาชุมชนและสังคม จากการศึกษาตามกรอบหัวข้อดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงวิธีการการถ่ายทอดหมอลำของครูภูมิปัญญาหมอลำแต่ละคนซึ่งนำไปสู่ผลการพัฒนารูปแบบในระยะที่ 2 ต่อไป จากผลการดำเนินการวิจัยปรากฏการณ์

ความเป็นมาของหมอลำบ้านโนนคือ เพื่อค้นหาองค์ความรู้ด้านหมอลำ ทำให้ผู้วิจัยทราบปรากฏการณ์ความเป็นมาองค์ความรู้ที่มีความสำคัญและเหมาะสมที่จะถ่ายทอดไปยังชนรุ่นหลังของหมอลำบ้านโนนคือ โดยเฉพาะหมอลำทำนองกาฬสินธุ์-สarakam ซึ่งมีคุณค่าคู่ควรแก่การสืบทอดและรักษาให้คงอยู่คู่ลูกหลานซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยของนักวิชาการดังนี้

ทฤษฎี“ปรากฏการณ์วิทยา” (Phenomenology) ของ Husserl นักปราชญ์ชาวเยอรมัน (ศักดิ์สิน ช่องดารากุล. 2553: 239) ที่ศึกษาค้นคว้าเหตุการณ์นำเรื่องราวที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ มาอธิบาย ตีความถึงเรื่องราวให้ปรากฏในสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ใช้วิธีการศึกษาด้วยการให้บุคคลอธิบายถึงเรื่องราวและประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ตนเองประสบทางโสดสัมผัสต่าง ๆ ฐานคติสำคัญคือ “มนุษย์เราจะรู้ดีในเรื่องที่ตนเองมีประสบการณ์มาก่อน การรับรู้และเข้าใจความหมายในขณะที่มีสติสัมปชัญญะอยู่” นั่นคือ เริ่มแรกความเข้าใจของมนุษย์เกิดจากการรับรู้ ซึ่งสัมผัสผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ ที่มี การกลั่นกรอง ตีความเสียก่อนจนกระทั่งรายละเอียดของการรับรู้และการตีความถูกผสมกลมกลืนจนเป็นเนื้อเดียวกัน“การตีความ” จึงเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการที่มนุษย์จะเข้าใจถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ได้ ฉะนั้นประสบการณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์ จึงมักจะรวมการตีความไว้ด้วยเสมอว่า “มนุษย์ผ่านประสบการณ์ในชีวิตมาอย่างไรบ้าง มีปรากฏการณ์อะไรบ้างที่สะสมให้เขา เขาจะสร้างโลกของความจริงของเขาได้อย่างไร” โดยแยกประเด็นที่ศึกษาออกเป็น “เนื้อหา” และ “วิธีการ” สอดคล้องกับงานวิจัยของ

ประสพสุข ฤทธิเดชและคณะ (2553 : บทสรุป) ได้ศึกษาโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม โดยทำการศึกษาในแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับวิถีชีวิตในชุมชน รวบรวมและสังเคราะห์ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในจังหวัดมหาสารคาม โดยส่งเสริมให้สถานศึกษาในพื้นที่เป็นแกนกลางในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผสมกับการเน้นประวัติศาสตร์บอกเล่า กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาคือนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาเพศชาย และหญิง ผู้เฒ่า ผู้แก่ในชุมชน ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และทีมประสานงานโครงการระดับจังหวัด โดยศูนย์เบ็ญจวงกุลหลานชาวอีสาน พื้นที่วิจัยโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในจังหวัดมหาสารคาม จากกลุ่มเป้าหมายโดยความสมัครใจ จำนวน 20 โรงเรียน 40 โครงการ ยุววิจัย 100 คน และครูที่ปรึกษา 55 คน ตามแนวทางการจัดกิจกรรมเกิดจากการจัดการความรู้โดยเครือข่ายสังคมด้วยกระบวนการแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่ การเรียนรู้แบบทางเลือกจากคนหลายวัยและการปฏิบัติตามยอมรับ ทำให้ครูที่ปรึกษาและ ยุววิจัยได้ศึกษา

ชุมชนผ่านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้นักเรียนมีความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง และเกิดความสัมพันธ์กับคนในชุมชน

ระยะที่ 2 ศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สํารอง เรื่องประพันธ์ ที่อยู่บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาสากล ตามหลักไตรสิกขา และปัญญาวัชรธรรม 4 ประการ เพื่อให้เหมาะสมกับปรากฏการณ์ปัจจุบัน บนฐานคิด “อยู่ใกล้คนดี พื้นที่ดี กิจกรรมดี ขับเคลื่อนโดยพลังกลุ่ม”

จากการศึกษาและพัฒนาโจทย์วิจัยผู้วิจัยและศูนย์ดำรงมรดกอีสานสํารองเรื่องประพันธ์ ได้วางกรอบในการเคลื่อนงานโดยใช้ฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาสากล โดยเน้นหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ในเรื่องของปัญญาจะเน้นไปที่ ปัญญาวัชรธรรม 4 ประการที่ประกอบด้วย สัมปยุตสังเสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโส มนสิการ ชัมมานุชัมมปฏิบัติ บนฐานคิด “อยู่ใกล้คนดี พื้นที่ดี กิจกรรมดี ขับเคลื่อนโดยพลังกลุ่ม”

อยู่ใกล้คนดี หมายถึง การศึกษาหาความรู้จากปราชญ์หรือภูมิปัญญาที่มีความรู้เฉพาะทางโดยตรง การเรียนรู้ภูมิปัญญาจะเกิดผลสำเร็จได้นั้น ต้องอาศัยวิธีการส่งผ่านความรู้หรือประสบการณ์จากคนสู่คน

พื้นที่ดี หมายถึงพื้นที่ที่ให้ผู้ฝึกได้ฝึกทักษะตามความสนใจและความถนัด ซึ่งเป็นพื้นที่เปิด ไม่มีเวลากำหนดกรอบความสำเร็จ ความสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ที่ฝึกทักษะเป็นสำคัญ ในที่นี้หมายถึงศูนย์ดำรงมรดกอีสานสํารองเรื่องประพันธ์ ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่รวบรวมภูมิปัญญาด้านการแสดงพื้นบ้านอีสาน โดยเฉพาะหมอลำ ไว้ให้ผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้า และฝึกทักษะจากครูภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านหมอลำ

กิจกรรมดี หมายถึงกิจกรรมที่ทางศูนย์ดำรงมรดกอีสานสํารองเรื่องประพันธ์ กำหนดขึ้น เป็นการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างทักษะและองค์ความรู้ด้านหมอลำให้กับผู้สนใจ ซึ่งกิจกรรมนั้นจะไม่ตายตัวขึ้นอยู่กับสถานการณ์และช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสม

ขับเคลื่อนโดยพลังกลุ่ม การที่จะกำหนดกิจกรรมได้นั้นต้องอาศัยพลังจากกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน จึงจะทำให้งานพัฒนาที่เป็นงานอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญานั้นบรรลุได้ตามความต้องการ ซึ่งทีมพัฒนาแต่ละคนนั้นจะต้องเป็นคนที่มีจิตอาสา อุดม และเสียสละสูง ทีมพัฒนาหรือผู้ร่วมวิจัย นั่นถือเป็นกลไกสำคัญที่จะช่วย ผลักดันให้งานพัฒนา

นั้นประสบผลสำเร็จ นอกจากทีมพัฒนาดังกล่าวจำเป็นต้องมีเครือข่ายพัฒนา ถึงจะทำให้กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้สามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างยั่งยืน

จากกรอบความคิดนวัตกรรมและฐานคิดดังกล่าวจึงนำไปสู่รูปแบบกระบวนการถ่ายทอดความรู้ทั้ง 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 รูปแบบที่ศูนย์ดำรงมรดกอีสานขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับหน่วยงานทางการศึกษาหรือหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งได้กระบวนการสร้าง 5 ขั้นตอน รูปแบบที่ 2 รูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มที่สนใจหรือผู้สนใจทั่วไป ซึ่งได้กระบวนการสร้าง 4 ขั้นตอน และการวัดความสำเร็จของรูปแบบ การวัดความยั่งยืนของศูนย์ดำรงมรดกอีสาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าในการพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัยฐานคิดที่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วม จำเป็นต้องอาศัยคนหรือกลุ่มคนในการพัฒนางานเป็นทีม ในกระบวนการของทีมต้องมีความเข้าใจและเข้าถึงซึ่งกันและกัน ถึงจะทำให้กระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินงานนั้นประสบผลสำเร็จ นอกจากนี้ในการกำหนดพื้นที่ในการทำภารกิจร่วมกันนั้นต้องเป็นพื้นที่เปิด เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่สำคัญกิจกรรมต้องสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ ในการเคลื่อนงานหรือกระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัยพลังจากกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกันถึงจะทำให้งานบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554 :1-10) ที่ต้องการสร้างสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาคเป็นธรรม และมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง ภายใต้การขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติในเรื่องของพื้นที่ ภารกิจ และการมีส่วนร่วมของภาคีพัฒนา ในยุทธศาสตร์ที่ 2 ที่ต้องการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ยั่งยืน โดยใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นฐานในการพัฒนา โดยได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาทุน 6 ทุน ประกอบด้วย ทุนธรรมชาติ ทุนทางกายภาพ ทุนสังคม ทุนมนุษย์ ทุนการเงิน และทุนวัฒนธรรม ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับประเทศ

สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศักดิ์สิน ช้องคารากุล (2553: A) ได้ศึกษาการละเล่นพื้นบ้านไทยของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง: การจัดการความรู้เพื่อการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และใช้กระบวนการของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งข้อมูลเอกสารและข้อมูลสนาม ข้อมูลสนาม ได้จาก การสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Groups) การสังเกต (Observation) และเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์โดยใช้รูปแบบพหุสาสนวิธี (Multi Disciplinary Approach) รูปแบบการจัดการความรู้เพื่อการสืบสานการละเล่นพื้นบ้านไทยในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่

กลอง ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ต้องประกอบด้วย 1) มีวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย ตัวบ่งชี้ ความคิดรวบยอด เนื้อหาสาระการเล่นพื้นบ้านว่ามีหรืออยู่ที่ใดบ้าง 2) มีการสร้างและ แสวงหาความรู้ 3) การจัด การความรู้ให้เป็นระบบ 4) การประมวลผลความรู้ 5) การเข้าถึง ความรู้และการต่อยอดความรู้ให้ความ สำคัญ ตระหนัก แก้ไขปรับปรุง กิจกรรมต่างๆอย่าง สม่ำเสมอ 6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่ดำเนินงานอย่างเป็นระบบ มีการสอดแทรกใน กิจกรรมต่าง ๆ จัดการเรียนการสอนที่มีการคิดวิเคราะห์หัดตัดสินใจอย่างมีคุณภาพ จัดการศึกษา ทั้งในและนอกระบบ โรงเรียนตามบริบทของพื้นที่นั้นๆ 7) ระบบเสริมสร้าง สืบสานวิถีเรียนรู้ การเล่นพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง ด้วยการพัฒนากิจกรรม สื่อนวัตกรรมทั้งของ โรงเรียนและ ชุมชน อย่างสม่ำเสมอ โดยจัดการความรู้และส่งเสริมปัจจัยที่เกี่ยวข้องจะทำให้เกิดประโยชน์แก่ ตนเองและสังคม การเรียนรู้การเล่นพื้นบ้านก็จะไม่สูญหายไปจากชุมชน

ระยะที่ 3 สรุปผลการพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำโดยเครือข่ายศูนย์ดำรง มรดกอีสาน ดำรงเรื่องประพันธ์

ผลการดำเนินงานพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำโดยเครือข่ายศูนย์ดำรง มรดกอีสาน ดำรงเรื่องประพันธ์ ตามที่ผู้วิจัยได้วางกรอบแนวคิดสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประยุกต์ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น บนฐานคิด อยู่ใกล้คนดี พื้นที่ดี กิจกรรมดี ขับเคลื่อนโดยพลังกลุ่ม จากการศึกษาและขับเคลื่อน กระบวนการเรียนรู้ทั้ง 2 รูปแบบ สามารถถ่ายทอดความรู้ไปยัง โรงเรียนเป้าหมายได้ทั้ง 3 โรงเรียน และกลุ่มผู้ที่สนใจได้เป็นที่น่าพอใจ ซึ่งผู้ปกครอง ครู และนักเรียนนั้นต่างให้ ความสนใจ และผู้ฝึกทักษะหมอลำมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มีความรู้ มีทักษะ ทางด้านดนตรีพื้นบ้านอีสาน การร้องเพลง การเดิน การฟ้อนรำ การรำ อยู่ในระดับเป็นที่น่า พึงพอใจของครู ผู้ปกครอง และตัวผู้ฝึก ทั้งนี้ผู้ฝึกยังเป็นผู้ที่มีเจตคติที่ดีต่อสังคมและส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีองค์การการเรียนรู้ (Learning Organization) และการจัดการความรู้ (Knowledge Management) (วิจารณ์ พานิช. 2552 : 1-72) เป็นเสมือน 2 หน้าของเหรียญเดียวกัน คืออาจมองว่าเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ มองว่าเป็นคนละเรื่องแต่เกี่ยวข้องกัน ส่งเสริมเกื้อกูลซึ่ง กันและกัน ก็ได้ ในการดำเนินการจัดการความรู้ จะต้องนำหลักการและวิธีการขององค์การ เรียนรู้มาประยุกต์ใช้ แนวปฏิบัติขององค์การแห่งการเรียนรู้ ไม่ว่าจะยึดตามแนวทฤษฎี The Fifth Discipline ของ Peter Senge หรือแนว Chaordic Management ของ Dee Hock ต่างก็ มาบรรจบที่จุดเดียวกัน คือ การหลีกเลี่ยงให้ไกลจากการเป็นองค์การแบบควบคุมสั่งการ ยึดถือ วัฒนธรรมอำนาจ เปลี่ยนมาเป็นวัฒนธรรมแนวราบ ความสัมพันธ์แบบเครือข่าย และให้

อำนาจ (Empower) แก่ผู้ปฏิบัติงาน ณ จุดของผู้ใช้บริการให้มากที่สุด แต่ในขณะเดียวกัน ก็จะต้องมีเครื่องมือยึดเหนี่ยวสมาชิกขององค์กร ให้มีจุดมุ่งมั่นไปในทางเดียวกัน มีเป้าหมายเชิงคุณค่าหรือแรงบันดาลใจร่วมกัน และมีการวัดความสำเร็จขององค์กรตามเป้าหมายที่กำหนด ซึ่งเป็นทั้งพลังร่วมจากภายในองค์กร และพลังขับเคลื่อนจากภายนอก ให้สมาชิกขององค์กรมีความรู้สึกร่วมชะตากรรม ร่วมอุดมการณ์ เกิดการรวมตัวกันทำงานเชิงสร้างสรรค์ โดยการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติงาน ได้ผลลัพธ์ทั้งผลงานโดยตรง การสร้างสรรค์องค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และเกิดการเรียนรู้ของสมาชิกขององค์กรให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

สอดคล้องกับงานวิจัยของนำใจ อุทร์ักษ์(2553 : 112) ได้ศึกษา แนวทางการพัฒนาหมอลำเรื่องต่อกลอนในภาคอีสานมีโดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษา 1) ความเป็นมาของหมอลำเรื่องต่อกลอนในภาคอีสาน และ 2) แนวทางการพัฒนาหมอลำเรื่องต่อกลอนในภาคอีสานกลุ่มตัวอย่างได้แก่ หัวหน้าหมอลำเรื่องต่อกลอน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้ให้ข้อมูลทั่วไป และผู้ชมรวมทั้งสิ้นจำนวน 90 คน ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์การสังเกต และการสนทนากลุ่ม ตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้เทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า วิเคราะห์ข้อมูลแล้วนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณานาวิเคราะห์ พบว่า แนวทางการพัฒนาหมอลำเรื่องต่อกลอนในภาคอีสานได้แก่ การพัฒนาและปรับปรุง ด้านรูปแบบการแสดงโดยรวม โดยเน้นการส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น ด้านการแต่งกายใน การแสดง ด้านการจัดเวทีแสง สี เสียง ด้านวรรณกรรมคำกลอน โดยเน้นการประพันธ์คำกลอน ด้านดนตรี และทำนองลำ ด้านการแสดงของหางเครื่อง ด้านการบริหารจัดการวงและด้าน การบริหารจัดการรายได้

สอดคล้องกับงานวิจัยของสุภา สิงขรอาสน์(2554 : 102) ได้ศึกษาการบริหารจัดการเพื่อการสืบทอดศิลปะการแสดงพื้นบ้านในเขตอีสานใต้ โดยศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานใต้ อันได้แก่ กันตรึม เจริง เรอม มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นได้รับความนิยมมากในแถบจังหวัด สุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ โดยมี “สก็่วล” หรือ กลองกันตรึมเป็นหลัก ลีลาท่าพ็อนรำ การแต่งกาย และ ภาษาที่ใช้ในการขับร้อง ได้สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ผู้ชื่นชอบศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานใต้ ส่วนใหญ่เป็นผู้พูดและเข้าใจภาษาเขมรถิ่นไทย จึงได้รับความนิยมเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรเท่านั้น ศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานใต้ในอดีต มีการสืบทอดในครอบครัวและกลุ่มเครือญาติ อาศัยวิธีการสืบทอดศิลปะการแสดงแบบมุขปาฐะ คือการสังเกตและจดจำ ไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรหรือบันทึกภาพไว้เป็นหลักฐานจึง

อาจมีการล้มหรือสูญหายไป ได้การบริหารจัดการเพื่อการสืบทอดศิลปปะการแสดงพื้นบ้านของ
 กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรในเขตอีสานใต้ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้ปัจจัยการบริหารจัดการ
 พื้นฐาน 4 M ได้แก่ 1) คน ประกอบด้วย (1) คุณสมบัติของครูดำยทอด (2) คุณสมบัติของผู้รับ
 การสืบทอด (3) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดและสืบทอด 2) เงิน ประกอบด้วย (1)
 ค่าใช้จ่ายที่ใช้สำหรับการถ่ายทอดและการสืบทอด (2) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดและ
 สืบทอด 3) วัสดุเครื่องใช้ประกอบด้วย (1) อุปกรณ์และสื่อที่ใช้สำหรับการถ่ายทอด (2) เนื้อหา/
 เทคนิค/วิธีการถ่ายทอด 4) การบริหารจัดการ ประกอบด้วย (1) ขั้นตอน วิธีการถ่ายทอด เทคนิค
 พิเศษ (2) ระยะเวลาในการถ่ายทอด (3) การประเมินผล (4) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอด
 และสืบทอด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

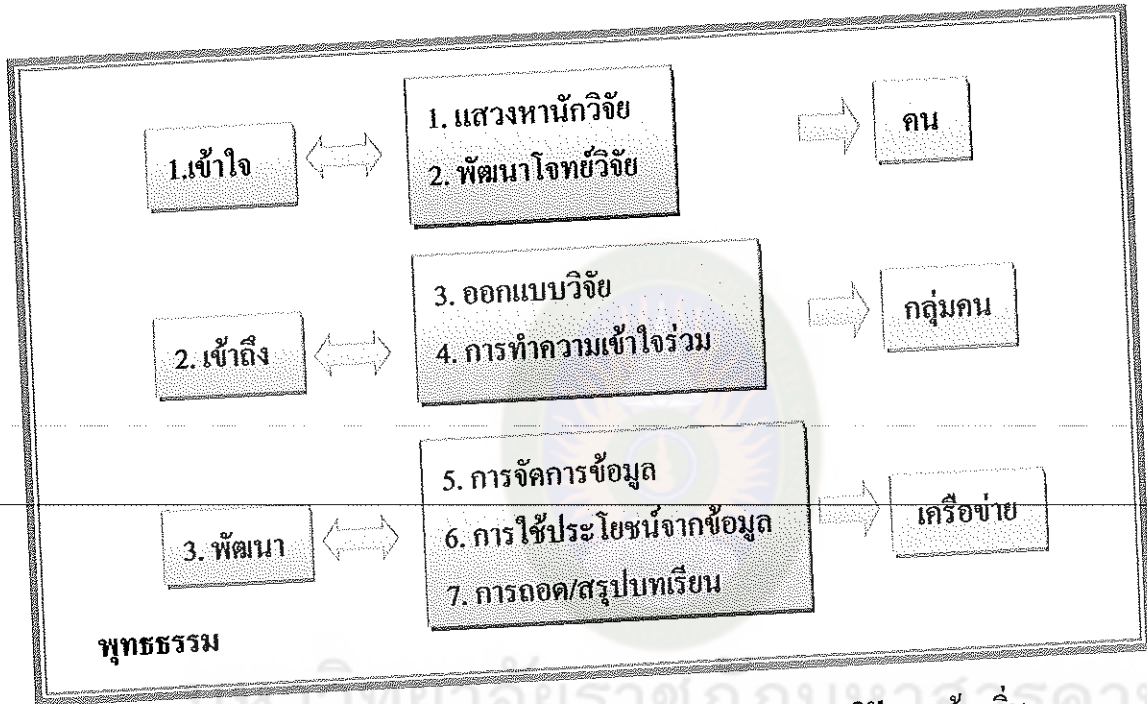
1.1 การอนุรักษ์และสืบสานศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยเฉพาะเรื่องหมอลำ
 ถือว่าเป็นงานพัฒนาที่ต้องใช้ทั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ส่วนตัว เป็นสำคัญ เพราะเป็น
 งานพัฒนาที่ฝืนกับ โลกยุค โลกาภิวัตน์ ที่เขารชนรุ่นใหม่นั้นให้ความสำคัญน้อยมาก ใน
 การพัฒนาผู้วิจัยหรือผู้ที่สนใจต้องมีความอดทน เป็นนักประสานที่ดี และการพัฒนาต้องเริ่ม
 จากจุดเล็กๆ ถึงจะทำให้บรรลุตามวัตถุประสงค์

1.2 การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นหมอลำหรือรูปแบบ การเรียนรู้
 อื่นที่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านจำเป็นต้องสร้างทีมงานที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ
 ร่วมกัน โดยเฉพาะทีมจิตอาสาเพื่อขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้

1.3 รูปแบบที่ผู้วิจัยศึกษาถือเป็นรูปแบบหนึ่งในการสืบสานและอนุรักษ์ภูมิปัญญา
 พื้นบ้านที่ใช้วิธีการส่งผ่านภูมิปัญญาจากคนสู่คน ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบที่มีคุณค่าทางความเชื่อ
 ของลูกศิษย์ต่อครูผู้ฝึก และเป็นการเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรมให้กับผู้ที่ได้รับการฝึกหัด

1.4 รูปแบบที่ผู้วิจัยและศูนย์ดำรงมรดกอีสาน ดำรงเรื่องประพันธ์ได้ร่วมกันจัดทำ
 ขึ้นถือเป็นเพียงแค่รูปแบบหนึ่งที่ใช้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านหมอลำให้กับผู้ที่
 สนใจ ซึ่งไม่เป็นรูปแบบที่ตายตัว ถือเป็นอีกแนวทางหนึ่งให้ผู้ที่สนใจสามารถนำไปปรับใช้ใน
 งานวิจัยเพื่อเป็นการสืบสานและอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งผู้วิจัยและทีมพัฒนาศูนย์ดำรง
 มรดกอีสานสำรอง เรื่องประพันธ์ จะมีการพัฒนาต่อยอดไปตามสภาพกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปทั้ง
 ปัจจุบันและอนาคต

1.5 การพัฒนารูปแบบในการถ่ายทอดภูมิปัญญา หรือกระบวนการเรียนรู้เพื่อเป็น การสืบสานอนุรักษ์ภูมิปัญญา ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางสำหรับผู้สนใจนำไปใช้ โดย ประยุกต์ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น(CBR) กับหลักการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชการที่ 9 ที่ทรงพระราชทานหลักในการแก้ปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังนี้

แผนภาพที่ 13 แสดงกรอบแนวทางพัฒนาการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากแผนภูมิกรอบแนวทางพัฒนาการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จะมีพุทธธรรมเป็นตัวกำหนดวิธีการหรือฐานคิดในการพัฒนา การพัฒนาจะเริ่มต้นจากหลัก “เข้าใจ” ซึ่งเปรียบเทียบกับวิธีวิทยางานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นในขั้นการแสวงหานักวิจัย และการพัฒนาโจทย์วิจัย ซึ่งขั้นตอนนี้จะเกิดสัมพันธ์ภาพระหว่างคนกับคน ในขั้นตอนที่ 2 ขั้น “เข้าถึง” ซึ่งเปรียบเทียบกับวิธีวิทยางานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นในขั้น การออกแบบวิจัยและการทำ ความเข้าใจร่วมกัน ในขั้นตอนนี้จะเกิดสัมพันธ์ภาพระหว่างคนกับกลุ่มคน เกิดทีมวิจัยและทีมพัฒนาขึ้น และขั้นตอนที่ 3 พัฒนา เปรียบเทียบกับวิธีวิทยางานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นคือขั้น การจัดการข้อมูล การใช้ประโยชน์จากข้อมูล การถอด/สรุปบทเรียน ในขั้นตอนนี้จะเกิดสัมพันธ์ภาพของเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนของรูปแบบ หรือกระบวนการในการพัฒนา

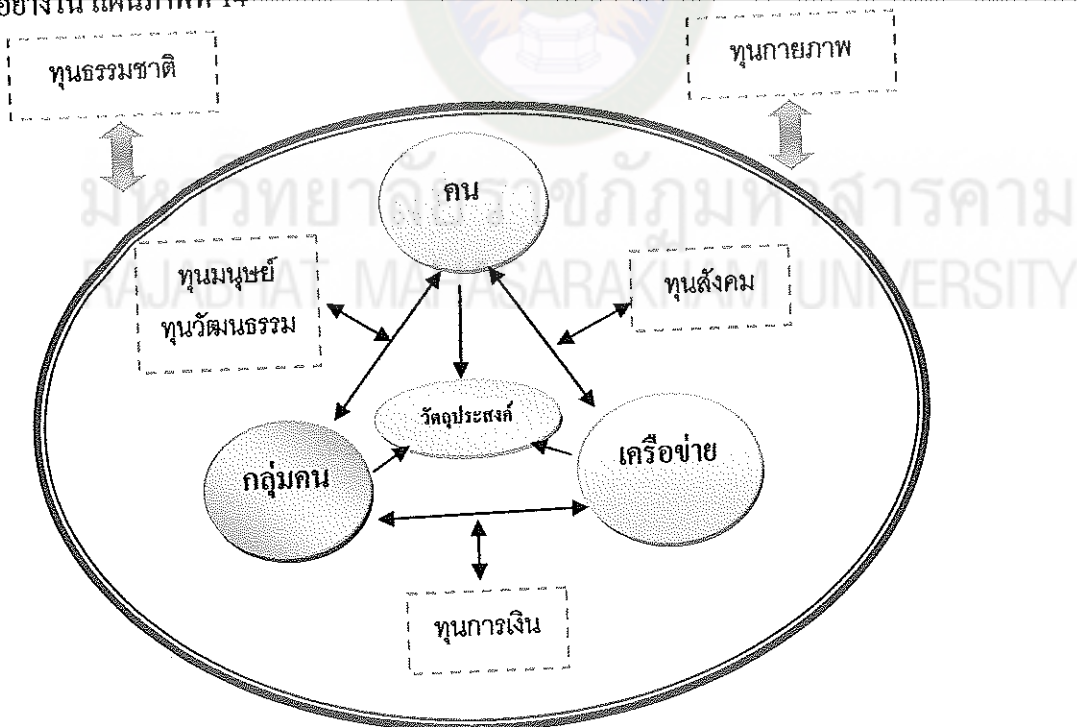
2. ข้อเสนอแนะเพื่อทำการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาวิธีการหรือปัจจัยที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนกลับมาสนใจเรียนรู้หมอลำ หรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน

2.2 ควรศึกษาการประยุกต์ใช้หมอลำกับการพัฒนาสังคม ชุมชน หรือ เป็นสื่อเพื่อใช้ในการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชน

2.3 การพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ควรศึกษากระบวนการหรือวิธีการที่จะนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรหมอลำ หรือ โรงเรียนหมอลำ เปิดทำการเรียนการสอนในระดับต่าง ๆ ที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากกระทรวงศึกษาธิการ โดยแยกศึกษาเป็นรายทำนอง เพื่อเป็นการสืบสานและอนุรักษ์ ทำนองดั้งเดิมและทำนองที่เกิดขึ้นใหม่ต่อไป

2.4 ควรศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำที่มีคุณค่ามากกว่า “หมอลำ” ที่ชี้ให้เห็นถึงการเชื่อมโยงทุน 6 ทุนจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ที่ประกอบด้วยทุนธรรมชาติ ทุนทางกายภาพ ทุนสังคม ทุนมนุษย์ ทุนการเงิน และทุนวัฒนธรรม ดังตัวอย่างใน แผนภาพที่ 14

แผนภาพที่ 14 แสดงการพัฒนานวัตกรรมทางภูมิปัญญาที่เชื่อมโยงทุน 6 ทุน จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11